

Ayşe Hür – Hem Doğulu Hem Batılı: Levantenler

Posted on 23/12/2025

Hem Bizans hem Osmanlı döneminde, Anadolu ve Mezopotamya topraklarındaki sosyo-kültürel dokuyu oluşturan, etkileyen, dönüştüren gruplardan biri de Levantenlerdi.

“Doğulu”, “Şarklı”, “Ortadoğulu”, “Yakındoğulu”, “Doğu Akdeniz ülkelerinden olanlar” anlamına gelen Fransızca Levanten (Lövanten okunur) terimi, ilk kez 1570’lerde boy göstermişti. Fransızcadaki “kalkmak, kaldırmak, (güneş) doğmak” anlamına gelen “lever” fiilinden gelen Levanten terimi Avrupalılar tarafından Şark’ta yaşayan Avrupalıları küçümsemek için kullanılıyordu, yani Avrupalı için Levanten olmak övünülecek bir durum değildi.

Terim, Osmanlı döneminde giderek, özellikle Tanzimat (1839) sonrasında, İstanbul’da ve Ege ve Akdeniz kıyısındaki büyük liman kentlerinde (İzmir, Antalya, Beyrut, İskenderiye vb.) yoğunlaşan ve ticaretle uğraşan, (Şark Katolikliği hariç) Katolik inancını benimsemiş Batı Akdeniz (İtalya, Fransa, İspanya, Portekiz, Malta, Macaristan gibi) ülkelerinden gelenleri anlatmak için kullanıldı. Ancak Osmanlı Devleti’ndeki Levantenler arasında Britanya, Almanya, Hollanda gibi Protestan ülkelerden gelenler de vardı. Protestan Polonyalılar hiçbir zaman Levanten tanımına dahil edilmezken, 19. yüzyıldan itibaren Rum, Ermeni ve Yahudi kökenlilerle evlenenleri, hatta doğrudan bu kesimleri de Levantenlere dahil eden yazarlar olmuştu.

Bizans’ın mirası

Adı geç konmuştu ama İstanbul’daki Levantenlerin tarihini Bizans İmparatorluğu’nun 11.

yüzyılına kadar götürmek mümkün. Bugün Sirkeci ile Eminönü arasındaki kıyı şeridinde kendilerine ayrılan özel mahallelere yerleşen ilk Levantenler, 1204-1261 arasında şehri istila ederek Bizans İmparatorluğu'na geçici bir süre ara veren 4. Haçlı Seferi Ordularının kurduğu Latin İmparatorluğu döneminde yeni gruplarla takviye edilmişlerdi. Bu tarihten itibaren Cenevizliler ve Venedikliler Galata'ya taşınmışlar, 1261'de Latin prensleri ve askerleri şehirden atıldıktan sonra bile şehri terk etmeyen bu gruplar, şehrin 1453'te Osmanlılarca fethinden sonra da varlıklarını devam ettirmişlerdi.

Fetihten sonra yapılan tahrirde Drapoza (Draperis), Lankaşko, Daryovas, Luis, Operta, Mandarina ailelerinin isimleri dikkat çekiyordu. Daha sonra, Fenerli Beyler denilen Grek asıllı soylu ailelerine katılan İtalyan, Fransız gelinler, saraya görevli olarak gelen Avrupalı tercümanlar, diplomatlar, doktorlar gibi gruplarla zenginleşen Levantenlerin nüfusu 1478 tahririne göre 332 Latin kökenli aileye (her haneyi beş kişi kabul edersek 1.650 kişiye) ulaşmıştı.

İstanbul'un ünlü Levanten aileleri

Yazının boyutlarını çok genişleteceği için, Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmasından sonra elden çıkan topraklardaki Levanten kültürü değil de Türkiye sınırları içinde kalan bölgelerdeki Levantenlerin izini sürersek, Osmanlılara göre Batılı, Avrupalılara göre Doğulu sayılan Levantenlerin, Doğu'ya göç etme nedenleri günümüzün göçmen topluluklarınıninkine benzemiyordu. Levantenler arasında gözüpek ve başarılı tüccarlar olduğu gibi gözden düşmüş soylu ailelerin çocukları, üçüncü sınıf lordlar, baronlar, baronetler, siyasi mülteciler, kiliselerin dışladığı din görevlileri, asker kaçakları, müflis tüccarlar, ülkeden ülkeye gezen maceracılar da bulunurdu. Bunların bir kısmı yeni ülkelerinde daha da fakirleşip sonunda yok olurken, bir kısmı hayata tutunur, zenginleşir ve kültür havuzu oluşturlardı.

1700'lere ait kaynaklarda Galata'da 5-7 bin Latin-Katolik'ten söz ediliyordu. Sultan II.

Mahmud zamanında (1808-1839) da Sanayi Devrimi'nin çeşitli ve ucuz malları İstanbullu Levantenlerin zenginliğine zenginlik katmıştı. 19. yüzyılın ünlü Levanten aileleri arasında, Beyoğlu bölgesinde oturan Corpi, Tubini, Nomico, Coutea, Berger, Schneider, Kristisch, Barry, Boudouy, Perpignani gibi aileler; Yeşilköy'de yaşayan Perryler, Crespingerler, Privilegolar, Lifontiler, Aliottiler; Büyüka'da Malta kökenli Mizziler; Fenerbahçe'de Decugisler, Botterler; Altıncı Daire-i Belediye'nin reisliğini ve ABD Büyükelçiliğini yapan Edouard Blaque'ın (Bulak/Balak) ailesi; ünlü banker Alleon Ailesi, son yılların ünlü Levantenleri Ballardur, Thalasso ve Livadari aileleri vardı.

Pangaltı semtinin adı rivayete göre ya Giovanni Battista Pancaldi adlı İtalyan asıllı bir Levanten'in işlettiği han/birahane/buluşma evinden ya da bir başka İtalyan'ın açtığı "Pane e Galetti" adlı pastaneden geliyordu. İngiliz ailesi Whithaller (Vitoller) ise Manchester'dan gelip önce İzmir'e, ardından Moda semtine yerleşmiş, iskâna açtıkları Moda'yı Avrupalı tüccarların kolonisi haline dönüştürmüşlerdi. Whithallerin Moda'daki dev konakları, ışıltılı sosyal yaşamları, kütüphaneleri İstanbulluların dilindeydi. (Geçen hafta yazdığım gibi, Mustafa Kemal, 27 Aralık 1919'da Ankara'ya geldiğinde şehirde konuşlu olan İngiliz birliğinin komutanı da bir Whithall idi hatırlarsanız).

Smyrna'da Cenevizli Zaccaria Hanedanı

Benzer bir kültür, 12. yüzyıldan itibaren limanı ve tersanesi ile Bizans'ın en önemli ticaret şehirlerinden biri olan Smyrna'da (bugün İzmir) yeşermişti. Şehre hakim konumdaki Pagos Tepesi (bugünkü Kadifekale) Bizanslıların elinde, limana yakın konumdaki Saint Pietro (veya Sen Piyer) Kalesi ise Cenevizlilerin elindeydi. 1204 yılında Haçlı Ordularının işgaline uğrayan Bizans, bu işgalden Cenevizlilerin yardımıyla 1261 yılında kurtulduğunda Nif (Kemalpaşa) Antlaşması ile Cenevizlilere ek ayrıcalıklar vermek zorunda kaldı. Böylece Smyrna ünlü Ceneviz ailesi Zaccaria Hanedanı'nın kontrolüne girdi. Bu tarihten itibaren Cenevizliler ve Venedikliler başta olmak üzere Levantenler ilerde Frenk Mahallesi diye

anılacak bölgede yoğunlaşmaya başladılar.

1422'de II. Murad'ın şehri fethetmesinden sonra İzmir'in bu yapısı değişmedi. 1475'te kısa süreliğine Venediklilerin kontrolüne geçen şehir bu tarihten itibaren kesintisiz olarak Osmanlı egemenliğine yaşayacak, Kıbrıs'ın ve Sakız Adası'nın da fethedilmesinden sonra İzmir limanının önemi daha da artacaktı.

İzmir

17. yüzyıldan itibaren şehir ahalisi beş mahallede toplandılar. Türk/Müslümanlar Kadifekale eteklerinde yaşıyorlardı. Yahudilerin iki toplu mahallesi vardı. Biri Kokaryalı'nın (bugünkü Güzelyalı) Salhane bölgesinde, diğeri İkiçeşmelik'in Agora'sındaydı. Ermeniler bugünkü Fuar alanından Alsancak yönünde Lunapark'ı, oradan Kahramanlar yönüne doğru kıvrılarak Gar'ın kuzeyinden Hilal'e uzanan bölgede (Haynots'da) yaşıyorlardı. Rumlar, İtfaiye ve Alsancak arasındaki bölgede (Mortakiya'da) oturuyorlardı. Avrupalılar (Levantenler) ise bugünkü Bornova, Buca ve Seydiköy'de oturuyordu.

1856'da Osmanlı devleti Hıristiyanlara mülk sahibi olma izni verdi. Bunun sonucunda İzmir'deki Levantenlerin sayısı hızla artmaya başladı. 1847'de 15.000 olan Gayrimüslim nüfus 1880'de 50.000'e çıktı. İzmir, bir Levanten kenti haline geldi ve "Levant'ın başkenti", "Levant'ın incisi" olarak anılmaya başlandı.

Mark Twain'in gözlemleri

10 Haziran-19 Kasım 1867 tarihleri arasında San Fransisco'da yayımlanan Daily Alta California için Quaker City adlı gemiyle Avrupa'yı ve Kutsal Toprakları kapsayan bir geziye çıkan ünlü Amerikalı hiciv yazarı Mark Twain, gezi sırasında uğradığı İzmir'in Türk, Yahudi, Levanten ve Ermenilerden oluşan çok kültürlü atmosferinden çok etkilenmişti örneğin.

O dönemde şehrin kalbi ise Frenk Sokağı'nda atıyordu. Bu sokakta, Manchester'dan gelen pamuklular, Lyon'dan gelen ipekliler, St. Etienne taftaları, St. Quintin muslinleri, Roubaix ve Remis yünlüleri, Bohemya'da dikilen fesler, Milano'dan gelen hintyağı, İtalya ve Almanya'dan gelen kinin ve sülfat, Londra'dan gelen baharat alınıp satılıyordu.

Philip Mansel “Hiçbir sanat ürünü halı kadar Doğu’yla Batı’yı bu denli görünür bir biçimde birbirine bağlamamıştı.” der. Gerçekten de bir grup Smyrnalı işinsanı 1907’de, kısa süre sonra OCM diye bilinecek olan, Oriental Carpet Manufacturers’i (Doğu Halı Üreticileri) kurmuşlar, İzmir’in ünlü Levanten ailesi Giraud’ların kurduğu İzmir Pamuk Mensucatı T.A.Ş geleceğin ilk “milli” kuruluşlarından olmuştu. Çerkes Ethem, Cihan Harbi yıllarında Cumaovası yakınlarında (ilerde ünlü film yıldızı Audrey Hepburn’un dedesi olacak) Baron Arnaud Van Heemstra adlı bir Hollandalı’ya ait çiftliği basmaya niyetlenmiş, bunu haber alan Rahmi Bey bölgeye jandarma gönderip baskına engel olmuştu. Mart 1919’da İttihatçıların İzmir (Aydın Vilayeti) Valisi Rahmi Bey’in oğlu kaçırdığında, fidye için istenen paranın bir kısmını Bornova’da fabrikası olan Henry Giraud’lar karşılayacaktı.

İzmir’in Levantenleri ağırlıklı olarak Bornova ve Buca’da yaşarlardı. Avrupa mimarisini yansıtan köşklere en ünlüleri Aliotti Köşkü, Lochner Köşkü, Penetti Köşkü, Van Der Zee Köşkü, De Jongh Köşkü, Rees Köşkü, Baltazzi Köşkü, Forbes Köşkü, Giraud Köşkü, Paterson Köşkü, Edwards Köşkü, Bardisbanian Köşkü, Belhomme Köşkü ve Whittall Köşkü’yü.

Lingua Franca’sı Fransızca

Tekrar İstanbul’a dönersek, Pera, Kadıköy ve Üsküdar bölgele- rinde üç papazlık bölgesine ayrılmış olan bu “Latin milleti”nin başı, Roma’dan tayin edilen Vicaires apostoliques patriarchaux idi. Levantenler, Dominiken, Fransisken ve Lazaristlerin kurduğu kiliselerde ibadet ederler, vaftiz olurlar, evlenirler ve ebediyete uğurlanırlardı. Ağırlıklı olarak ticaret, sanayi ve gemi acenteliği alanlarında faaliyet gösteren Levantenlerin çoğunun anadili İtalyanca, lingua franca’sı (ortak dili) Fransızcaydı. Levanten aileleri için çocuklarını bir Fransız okulunda (özellikle de Notre Dame de Sion’da) okutmak prestij meselesiydi. Journal de Constantinople, Le Courrier d’Orient, Stamboul, La Turquie gibi Fransızca gazetelerin toplam tirajı ise 20 bini aşıyordu. Çoğu sokak dili olarak Rumca’yı ve Türkçeyi rahatça konuşurlardı. Ders olarak öğrendikleri İngilizcenin Levantenler arasında popüler dil

olmadığını, 1900'lerde yayımlanan The Times gazetesinin ancak 100 kadar okuru olmasından anlamak mümkün.

Yaşam kültürü yaratıcıları

Levantenler, sosyal açıdan kendi içlerine kapalı bir hayat sürerler, kendi balolarına, kendi karnavallarına, kendi yortularına katılırlar, kendi kafelerine, kendi edebiyat kulüplerine, yardım derneklerine giderlerdi. İstanbul halkı baloyu Coutea, Livadari, Kiristisch gibi ailelerin evlerinde görmüş, Ahmed Mithad Efendi'nin Fuş-u Atik adlı eserinde keyifli bir mahcubiyetle anlattığı sokak karnavallarını Levanten ailelerden öğrenmişti. Levantenlerin doldurduğu pastaneler, lokantalar, sinemalar, tiyatrolar, dükkânlar İstanbul'un kamusal mekânları olarak, kentin Müslüman halkının da yeni bir yaşam tarzıyla tanışmasına, farklı tecrübeler edinmesine öncülük ederdi. Başta Müslüman burjuvazi ile yüksek bürokratların ilgisini çeken bu renkli kültür çevresi sayesinde, İstanbul besteci Franz Liszt'den tiyatro sanatçısı Sarah Bernhard'a kadar Avrupa'nın ünlü sanatçılarıyla tanışma fırsatı bulmuştu. Fausto Zonaro veya Amadeo Preziosi gibi Levanten ressamalar, İstanbul'u dünyanın belleğine kazıyan tabloları yapmışlardı.

“Tatlı Su Frenkleri”

Osmanlı ülkesinde tarihleri boyunca ayrıcalıklı oldukları için bazen özenilen, bazen kıskanılan, bazen eleştirilen Levantenlere, İstanbullular 19. yüzyıldan beri gündemde olan Doğu-Batı çatışmasının etkisiyle “Tatlı Su Frengi” adını takmışlardı. İstanbul'a 1875 veya 1876'da gelen İtalyan seyyah Edmondo de Amicis ise bu yaşam tarzına katılmadan “gözetleyici” konumunda kalmayı tercih eden Müslümanların durumunu şöyle anlatmıştı:

“Burada [Pera] Galata'dakinden çok farklı bir kalabalık var. Aşağı yukarı, soba borusu gibi

erkek şapkalarıyla, tüylerle, çiçeklerle süslenmiş kadın şapkalarından başka bir şey görülüyor. Rum, İtalyan, Fransız kibarları, zengin tüccarlar, sefaret memurları, yabancı gemilerin zabıtları, sefir arabaları ve her milletten ne olduğu bilinmeyen karışık suratlı insanlar görülüyor. Türk erkekleri berber dükkânlarındaki balmumundan yapılmış bebekleri seyretmek için duruyorlar. Türk kadınları da ağızlarından sular akararak terzi camekânlarının önünde takılıp kalıyorlar. Avrupalı sokağın ortasında yüksek sesle konuşuyor, gülüyor, sakalaşıyor, Müslüman kendisini gurbette görüyor ve başını İstanbul'daki kadar dik tutmuyor. Arkadaşım beni birden İstanbul'u göstermek için geri çevirdi. Olduğum yerden uzaklarda, mavimsi bir perdenin arkasında Saray tepesi, Ayasofya ve Sultanahmet caminin minareleri görülüyordu, şimdi içinde bulunduğumuz âlemden başka bir âlem..."

Fransa ile Almanya arasındaki 1870-1871 Savaşı'nın ardından İstanbul'a gelen ve 25 yıl kalarak Levanten diye anılmayı hak eden Fransız dilbilimcisi ve Şarkiyatçısı Bertrand Bareilles, Levantenleri değil, onları şaşkınlıkla izleyen Müslüman ahaliyi iğnelemeyi tercih edecekti:

"Cadde-i Kebir'de akşam belli bir saatten sonra, günahkâr kalça çalkalamalarıyla dolaşan tombul Levanten hanımların tuvaletlerini, flörtlerini hayran hayran izlemek mümkündür. Bütün Pera bu sokağa yığılıyor ve senlibenli bir kalabalık itiş kakış içinde dolanıyor, piyasa yapan iyi giyimli insanlar, kahvelerin yüksek camları ardındaki masalara kurulup onları izleyen müşterilerinin bakışları altında sokak boyunca gidip geliyorlardı."

Sıkı aile bağları ve ticari ilişkileriyle kendine mahsus bir "millet" oluşturan Levantenler, Avrupa devletlerinin konsolosluk yargısına bağlı olmalarına rağmen, bu ülkelerde ne askeri hizmet ne de vergi zorunlulukları vardı. Buna karşılık İmparatorluğun kozmopolit yapısından en büyük faydaları sağlamayı biliyorlardı. Böylece hem ekonomik hem de kültürel açıdan çok zengin bir yaşam sürüyorlardı.

Avrupa'da ve Balkanlarda ulusçuluğun zirveye çıktığı 19. yüzyılda bile, İzmir ve

İstanbul'daki Levantenler hangi milletten olduklarını önemsemeden, birbiriyle dindaşlık ve Levantenlik temelinde kaynaşırlar, işbirliği içinde yaşarlardı.

Ulus-devlet ve Levantenlerin sonu

Ancak kozmopolit imparatorlukta bile zor tahammül edilen bu aykırı gruba, ulus-devletin tahammül etmesi elbette imkânsızdı. Levantenler, Cumhuriyet döneminde “yabancı kültür istilası”nın en somut örnekleri olarak ele alındı. Levantenlerin yurdu Pera, Cumhuriyet'in modernleşmeci kadroları için bile barlarıyla, meyhaneleriyle, umumhaneleriyle “mikrop yuvası”, “Garp taklitçiliğinin vücuda gelmiş hali” idi.

1923 tarihli Lozan Barış Antlaşması'yla kapitülasyonlar kaldırılınca ticari ayrıcalıklarını kaybettikleri için zamanla yoksullaşan Levantenler, 1925'ten itibaren Fransız ve İtalyan okullarının kapanması, 1935'ten itibaren pek çok meslekte çalışmalarının yasaklanması, cemaatin küçülmesi yüzünden evlenecek uygun Levanten aday bulmalarının zorlaşması üzerine, yavaş yavaş anavatanlarına doğru yola çıktılar. Geriye kalan küçük grup da 1942 Varlık Vergisi faciası, 6-7 Eylül 1955 yağması, 1964 Kararnamesi ve diğer gayrimüslim ve yabancı düşmanı politika ve eylemlerden sonra Türkiye'den ayrılmak zorunda kaldı.

Bugün, “hem Batılı hem Doğulu”, “hem içerde hem dışarıda”, “hem yerleşik hem yurtsuz”, “hem bizden hem yabancı” olarak bir ara kategori; modernite öncesi melez/çoğul bir kimlik olarak bu topraklardaki yaşama büyük bir derinlik ve zenginlik katan Levantenlerden geriye çok az şey kaldı.

Lübnanlı Amerikalı tarihçi William Haddad şöyle yazmıştı: “Ulus devlet, zihnin hapishanesidir.” İngiliz tarihçi Philip Mansel şöyle yanıtlamıştı onu: “Levant, bu hapishaneden kaçıştı.”

Bugün hapishanemizde biz bizyiz... “Ne mutlu Türküm diyene!” diye bağırabiliriz avazımız çıktığı kadar...

ÖZET KAYNAKÇA:

Amicis, Edmondo de. İstanbul, çev. Beynun Akyavaş, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1981.

Avrupalı mı Levanten mi?, haz. Arus Yumul ve Fahri Dikkaya, Bağlam Yayıncılık, 2006.

Bareilles, Bertrand. İstanbul’un Frenk ve Levanten Mahalleleri, Gözlem Yayınları, 2003.

Bir Zamanlar İzmir, haz. Osman Köker, Birzamanlar Yayıncılık, 2009.

Ortaylı, İlber. “Levantenler”, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, cilt 5, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı ortak yayını, 1994, s. 204-206.

Sever, İlker. “İki ‘Gâvur’ Şehrin Tarihi”, Toplumsal Tarih, sayı 148, Nisan 2006, s. 50-55.

Kaynak:

<https://www.avlaremoz.com/2025/12/21/hem-dogulu-hem-batili-levantenler-ayse-hur/>